

הניתוח והסיכום ממערכי השיעור לפרק שירת המאה – 20

כתב וערך: המורה אלי פורה. סיכום השיר – בדף הבא.

יריד המזרח (שיר 21) / חיים גורי

בקשו רחמים עליה שֶׁכָּף עולה לה,
שֶׁכָּף, כְּנִרְאָה, יַעֲלֶה לה.

שוב משהו תנכ"י.

שוב לא מחולק היא.

ילדה טובה,

שומעת פעם ועוד פעם בקול חזקאל,

חיה בדמיה.

ועוד זה מדבר וזה בא,

קורא באזני ירושלים.

מפחדת פן יבלע לה –

עצלתים חמות, מפרשי רוח ערב,

כמו ברודוס, נניח.

שמועה רדומה.

שוב קולות באביב הכבד –

אחי הצעיר יהודה, האם אתה יודע?

האם אתה שומע?

עוד עוֹדֵית. דומה לעצמה.

עורכי השתיקות,

אפלה מהרהרת מעל גגותיה.

עוד נביא שפה רע לו, גם בשבת.

קלבים אפרים. נביאי האויבים בלילה,

בדרך מדרגות האבן, בדרך פרדסי הלילה.

קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה.

קולות באבק, פית נחר בסלם השמים.

יפה לך מעות.

יפה ליבוש כביסה, מגדל שמש.

מי יגן על שְׁלֵה מפניה?

אחי הצעיר יהודה, האם אתה יודע?

ולא יד אדני על כתפי.

אדמה וזיתים מכסיפים.

ניתוח וסיכום השיר

בקריאה ראשונה של השיר, בעיקר בקריאה של השורה הראשונה, ניתן להבין שמדובר בשיר-חמלה, כאשר הדובר פונה מספר פעמים "לאחיו הצעיר יהודה" האם הוא יודע ושומע? – והוא, הדובר, מרחם על אשתו של אחיו הצעיר ומבקש שירחמו עליה, שנותרה בודדה בלא תומך וסועד. ענייה חסרת-כל, עגונה? ואולי עזובה? או אולי כאלמנתו של לוחם שנפל בקרב והוא צריך לייבם אותה? כמו כן, בתחילה היינו סבורים שמדובר בעיר ירושלים בגלל קול הקורא לירושלים. אולם בהמשך הדברים ולאור האזכורים וביטויי תיאור התמונה הפסימית של ההתרחשויות והקשרם לנבואות התנ"ך, ירושלים הופכת לסמל ומיטונימיה לארץ ישראל כולה, למדינת ישראל שלאחר מלחמת השחרור.

בקריאה זהירה יותר נחשוף מספר מילים ואזכורים מהמקרא ומשירת ביאליק, ונגלה שנושא השיר ותוכנו שונים לגמרי מהרושם הראשון. (אלו שסימנו בכחול) ואם ניקח בחשבון את עברו והביוגרפיה של המשורר חיים גורי ותוארו החברתי-ספרותי כמשורר הפלמ"ח' נבין את המשמעות של המילים המודגשות בכחול.

תחילה, משירו של ביאליק "על השחיטה" נכתב שם: "שָׁמַיִם בְּקֶשׁוֹ רַחֲמִים עָלַי" כתב ביאליק, ולא עליה. ובקשת הרחמים מהאל, שם בשירו של ביאליק, נעשית כהתרסה וספיקות בקיומו של היושב בשמים. ההבהרה שנעשה, אם כן, כקונוטציה לדברי השיר של ביאליק, שמדובר גם כאן בהתרסה, בהטלת ספק באפשרות של קיומה של אותה נמענת בלתי ברורה. ואם נעשה הקבלה לתקופתו ולאירועים של אותה תקופה בה חי ופעל המשורר חיים גורי, לאווירה החברתית והתרבותית של אותה חבורת אנשי הפלמ"ח, נבין שלא מדובר באישה, אלא באותה ישות מדינית שזה עתה נולדה – בישות המדינית של התנועה הציונית, היא מדינת ישראל. לאחר שעברה טראומה קשה במלחמת השחרור ובעקבותיה – הסכמי שביתת הנשק שנחתמו בֶּאֱי רודוס ב – 22 באוקטובר 1948 עם סיום המלחמה. לדברי הספקנות וההתרסה משתמש המשורר באזכורים לרוב מהמקורות ומשירו הידוע של המשורר והפזמונאי אהוד מנור לאחר נפול אחיו הצעיר יהודה באותה מלחמה: "שָׁכַף עוֹלָה לָהּ, שָׁכַף, פְּנִיָּאָה, יַעֲלֶה לָּהּ..." שבמקום להגיע לשלווה ולמנוחה בחתימת הסכמי שלום, היישוב היהודי בארץ ישראל ומדינתו יאלצו להסתפק רק בהסכמי שביתת-נשק. כמעין נבואה פסימית למה שעתיד לבוא באין הסכמי שלום. מלחמות לרוב, כמעט בכל עשור: מלחמת קדש (סיני) ב-1956, ששת הימים ב-1967 ההתשה 1971 ולאחריה מלחמת יום כיפור ב-1973 וכן הלאה...

"נבואתו" של המשורר, למה שעלול לקרות לה, למדינת-ישראל הצעירה שאך זה קמה, שואבת מקורות התנ"ך, מספר יחזקאל פרק ט"ז 6: "וְאָעֵבֶר עָלֶיךָ וְאַרְאֶה מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאֵמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ זִזִּי וְאֵמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ זִזִּי". הוא עוד רואה בחזונו את ההתבוססות בדמים שעוד נכוונו לעם היושב בציון באין הסכמי שלום חתומים ומוסכמים. והוא, הנביא יחזקאל מדבר וזה בא, הנביא ירמיהו, כדברי איוב פרק א' 17 וקורא באוזני ירושלים. ירמיהו פרק ב' 2: "הֲלֹךְ וְקָרָאתְ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לְאֵמֹר, שמעו

וקיו עדים לדברי השיר, כי היא **שוב לא מחולָה היא**. מתוך חשש פן יבולע לה תסכים הישות המדינית של ישראל "בחיתולִיה" לקבל את המזער ולהסתפק בהסכמי שביתת-נשק בלבד.

בבית הרביעי, כעין אזהרה ללוחמים עתידיים למות בצל הקרבות שנכחו לנו, האם אתה "אחי הצעיר יהודה" כאייקון וסמל לכל הלוחמים שנפלו בקרבות, האם הוא שומע ויודע את מה שיקרה? האם הוא מוכן שוב להקריב עצמו על מזבח העצמאות המדינית של העם?

והתשובה לא מאחרת לבוא בבית החמישי: "עוֹרְבֵי הַשְּׁתִּיקוֹת, אֶפְלָה מְהֵרָה מֵעַל גְּבוּתֶיךָ. עוֹד נִבְיָא שְׁפָה רַע לוֹ, גַּם בְּשִׁפְתָּי. תִּיאוֹר פְּסִימִי לְהִתְרַחֵשׁוֹת הֶעֱתִידָה – שְׁתִּיקָה מֵהוֹרֵהֶרֶת וּתְחוּשָׁה קֶשֶׁה וְרַעָה לְעוֹד נִבְיָא בֶן זְמַנּוֹ. וּבִתְיֵאוֹר שֶׁל תְּמוּנָה מִטְפוּרִית אֵיךְ יִתְרַחֵשׁוּ הַדְּבָרִים, מֵתֵאָר לָנוּ הַמְשׁוֹרֵר כְּדִבְרֵי הַנְּבִיא זְכַרְיָה: "כְּלָבִים אֶפְרַיִם. נְבִיאֵי הָאוֹיְבִים בְּלִילָה, [...] יִרְדְּפוּנוּ בְּדֶרֶךְ מְדַרְגּוֹת הָאָבֶן שְׁבַעֲרִים; וּבְדֶרֶךְ פְּרָדְסֵי הַלִּילָה שְׁבַכְפָּרִים וּבִישׁוּבִים הַחֻקְלָאִיִּים נִצְטַרְךְ לְהִתְגוֹנֵן וּלְהִלְחֵם, קָרֵב הַיּוֹם שְׁבוּ הֵהוּא לֹא יוֹם וְלֹא לֵילָה, כִּי נִצְטַרְךְ לְעִמּוֹד עַל הַמְשַׁמֵּר. וְגוֹרְלָנוּ לְשִׁמוּעַ קוֹלוֹת כְּאִבְקָ וּפִיחַ נִיחַר מֵהַלְמוֹת הַקְּרִבּוֹת וְזַעֲקוֹת הַפְּצוּעִים וְהַחֲלָלִים וּבַעֲקֻבוֹתֵיהֶם הַדְּמֵעוֹת. "וּמִי יִגֵן עָלַיָּה מִפְּנֵיהָ? אַחֵי הַצְעִיר יְהוּדָה?" מִקוֹנֵן הַמְשׁוֹרֵר בְּסוֹף דְּבָרֵי הַשִּׁיר. זֶה כְּאִילוֹ לְשִׁאוֹל בְּאוֹב אֵת הַמֵּתִים כְּאִשֶׁר אֵת הַתְּשׁוּבָה הַמְשׁוֹרֵר מִסְפֵּק לָנוּ בְּפִירוֹט רַב אֵת הֶעֱתִיד לְבוֹא לְמִרוֹת ש- "וְלֹא יָד אֶדְנִי עַל כְּתָפַי." רֹצֵה לֹמֵר, שֶׁעַל אֵף בְּסֶךְ הַכּוֹל מְשׁוֹרֵר וְלֹא נִבְיָא מִמֶּשׁ, וְאֵין לֹא אֵת הַגִּיבּוֹי הָאֱלוֹהִי עַל כְּתָפוֹ לְנִבְאָ אֵת, הוּא יוֹדֵעַ אֵת הַדְּבָרִים, כִּי בְעֵינָיו הוּא יוֹדֵעַ וּמְכִיר: "אֶדְרָמָה וְזֵיתִים מְכַסִּיפִים." וְהֵם שְׁנוֹתָנִים לוֹ אֵת שְׁאֵר הָרוּחַ לְדַעַת אֵת הַדְּבָרִים וְלִרְאוֹת נֹכַחָה אֵת הַמְצִיאוֹת הַכְּאוֹטִית שֶׁעֵתִידָה לְהִתְרַחֵשׁ בְּלֹא שְׁלוֹם מִמֶּשׁ וְהַסְכֵּם שְׁלוֹם מִמֶּשִׁי. וּמָה יֵשׁ בִּידְנוּ? פִּיסַת נֵיִר שֶׁל הַסְכְּמִי שְׁבִיתַת-נֶשֶׁק.